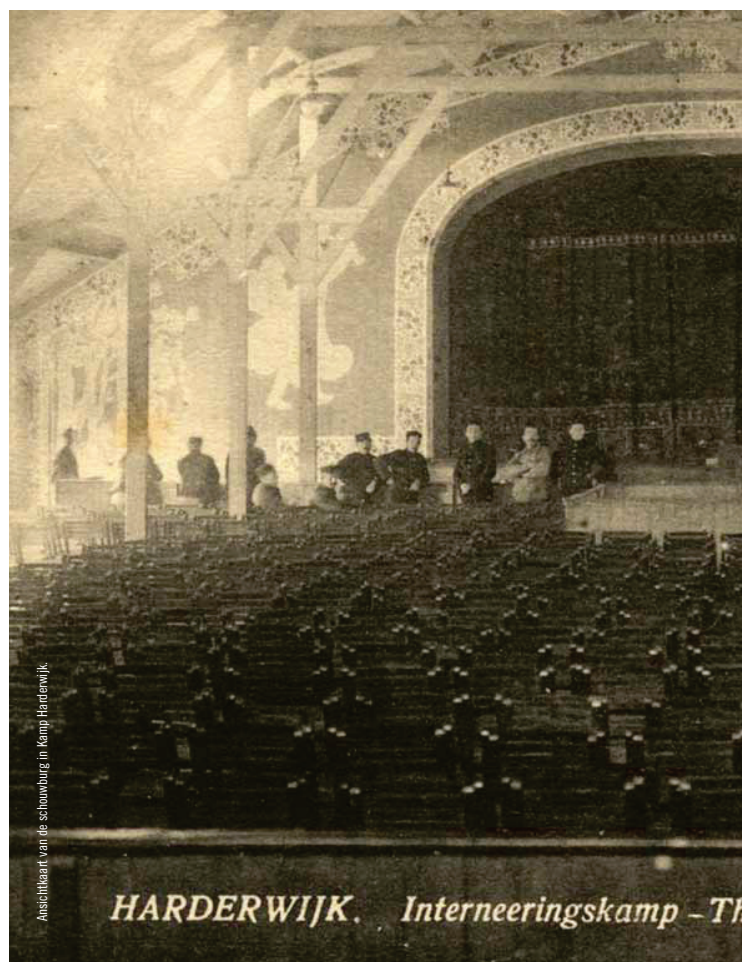
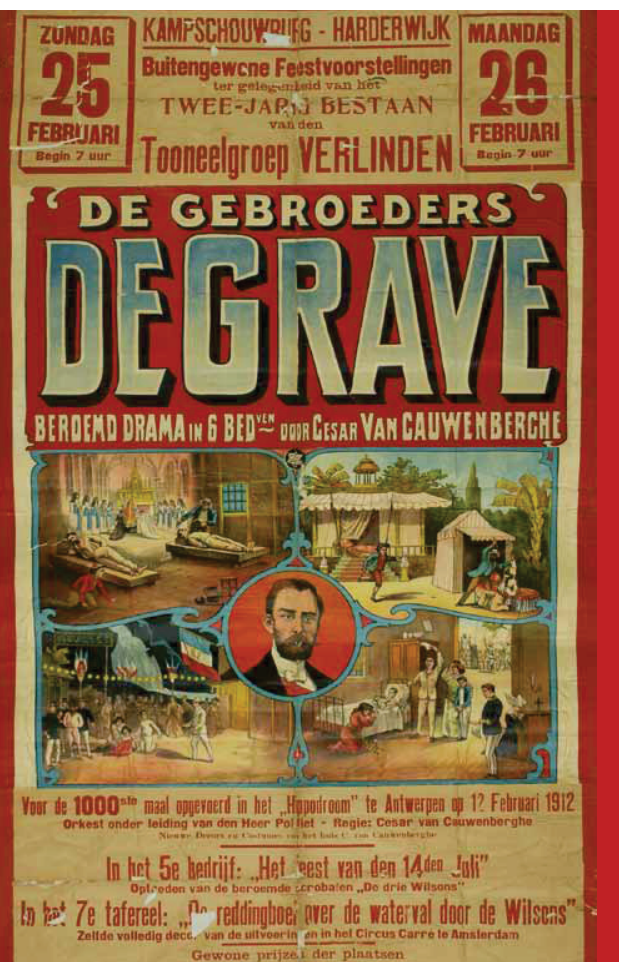

Troost en vermaak 'Houd vol!... in Kampschouwborg Jusqu'au Harderwijk bout!...'

Het affiche van *De gebroeders Degrave* is om verschillende redenen intrigerend. Niet zozeer vanwege de titel, want het verhaal achter dit volkse toneelstuk is bekend: de avontuurlijke Oostendse broers Léonce en Eugène Degrave werden in 1894 door het Franse gerecht ter dood veroordeeld op beschuldiging van moord en piraterij. De zaak kreeg veel aandacht in de pers, vooral omdat de schuld niet echt bewezen leek. Het vonnis werd uiteindelijk, vermoedelijk onder Belgische politieke druk, omgezet in levenslange gevangenisstraf in het bagno in Frans Guyana. Léonce stierf daar al vrij snel, maar zijn broer kwam vervroegd vrij, publiceerde zijn memoires en maakte mee dat hun levensverhaal in 1901 als toneelstuk werd herschreven door de populaire Vlaamse auteur Cesar van Cauwenbergh (en een jaar later door niemand minder dan Jules Verne, in *Les Frères Kip*). *De gebroeders Degrave* zit vol spektakel en drama en had jarenlang enorm veel succes. Zo vermeldt het affiche dat het stuk in 1912 voor de duizendste keer werd opgevoerd in de Hippodroom-

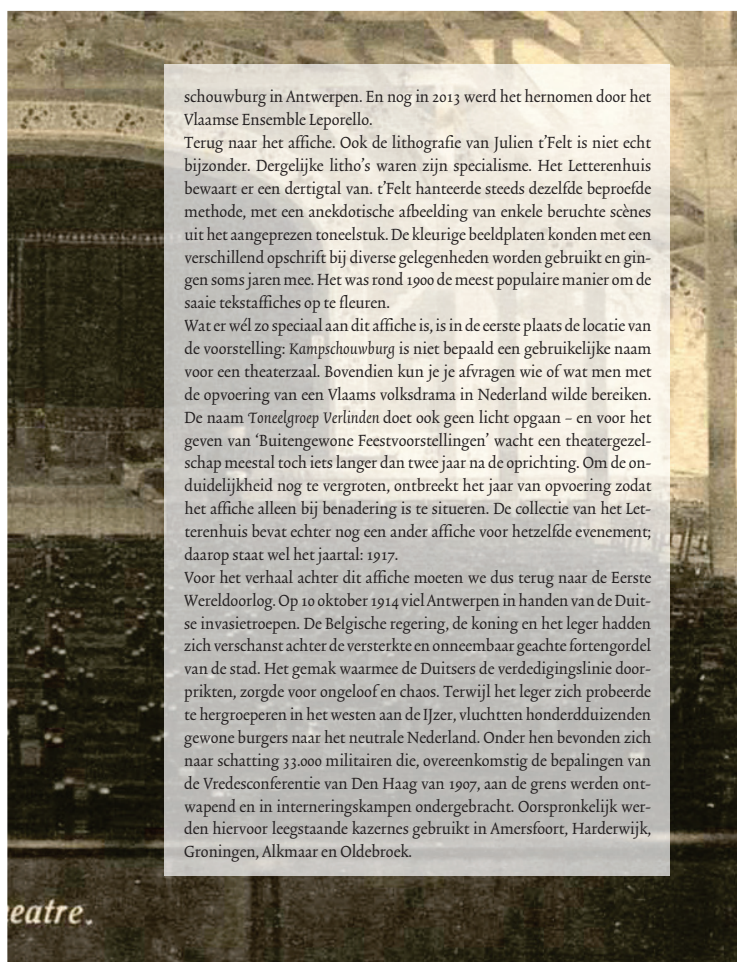
43 /

AFFICHE

Ansichtkaart van de schouwborg in Kamp Harderwijk.

HARDERWIJK. *Interneeringskamp - Theatre.*

schouwborg in Antwerpen. En nog in 2013 werd het hernomen door het Vlaamse Ensemble Leporello.

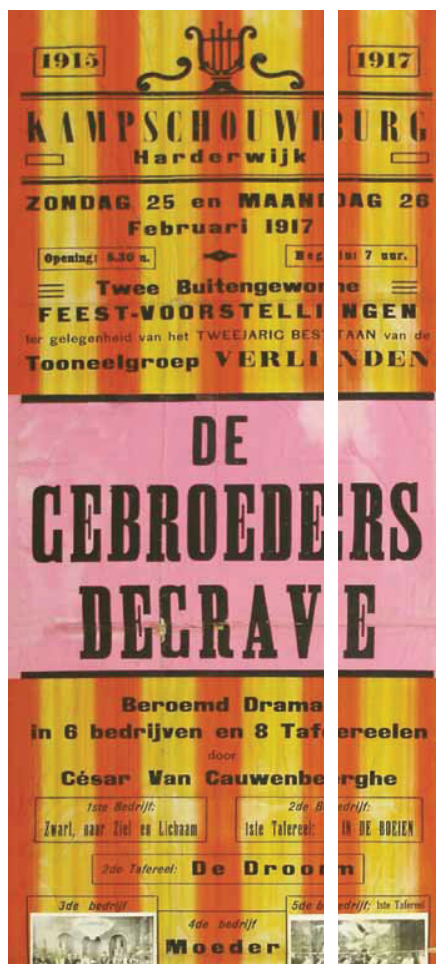
Terug naar het affiche. Ook de lithografie van Julien t'Felt is niet echt bijzonder. Dergelijke litho's waren zijn specialisme. Het Letterenhuis bewaart er een dertigtal van. t'Felt hanteerde steeds dezelfde beproefde methode, met een anekdotische afbeelding van enkele beruchte scènes uit het aangeprezen toneelstuk. De kleurige beeldplaten konden met een verschillend opschrift bij diverse gelegenheden worden gebruikt en gingen soms jaren mee. Het was rond 1900 de meest populaire manier om de saaie tekstaffiches op te fleuren.

Wat er wel zo speciaal aan dit affiche is, is in de eerste plaats de locatie van de voorstelling: *Kampschouwborg* is niet bepaald een gebruikelijke naam voor een theaterzaal. Bovendien kun je je afvragen wie of wat men met de opvoering van een Vlaams volksdrama in Nederland wilde bereiken. De naam *Toneelgroep Verlinden* doet ook geen licht opgaan - en voor het geven van 'Buitengewone Feestvoorstellingen' wacht een theatergezelschap meestal toch iets langer dan twee jaar na de oprichting. Om de onduidelijkheid nog te vergroten, ontbreekt het jaar van opvoering zodat het affiche alleen bij benadering is te situeren. De collectie van het Letterenhuis bevat echter nog een ander affiche voor hetzelfde evenement; daarop staat wel het jaartal: 1917.

Voor het verhaal achter dit affiche moeten we dus terug naar de Eerste Wereldoorlog. Op 10 oktober 1914 viel Antwerpen in handen van de Duitse invasietroepen. De Belgische regering, de koning en het leger hadden zich verschanst achter de versterkte en onneembaar geachte fortengordel van de stad. Het gemak waarmee de Duitsers de verdedigingslinie doorprikten, zorgde voor ongeloof en chaos. Terwijl het leger zich probeerde te hergroeperen in het westen aan de IJzer, vluchtten honderdduizenden gewone burgers naar het neutrale Nederland. Onder hen bevonden zich naar schatting 33.000 militairen die, overeenkomstig de bepalingen van de Vredesconferentie van Den Haag van 1907, aan de grens werden ontwapend en in interneringskampen ondergebracht. Oorspronkelijk werden hiervoor leegstaande kazernes gebruikt in Amersfoort, Harderwijk, Groningen, Alkmaar en Oldebroek.

Een acteur in het treurspel van de werkelijkheid.

Harderwijk, toen nog aan de Zuiderzee, telde in 1914 amper 7500 inwoners. De meeste soldaten die naar het stadje werden getransporteerd hadden er nog nooit van gehoord. Om het toenemende aantal Belgische militairen te kunnen opvangen, werd buiten het stadscentrum eerst een tentenkamp gebouwd. De tenten werden al snel vervangen door houten (onverwarmde) barakken die in totaal tussen de twaalf- en de vijftienduizend militairen konden herbergen. Het kamp functioneerde als een stad, compleet met scholen, winkels, kantines, kerken en postkantoren. Idyllisch waren de levensomstandigheden in dit complex niet. De geïnterneerden hadden het zich vermoedelijk anders voorgesteld. In plaats van hartelijk ontvangen te worden door een bevriend land werden ze als misdadigers achter tralies geplaatst. Ze hadden grote zorgen over hun achtergebleven gezin en leefden in onzekerheid over de duur en de afloop van de oorlog. Bovendien kregen ze geen of weinig steun van de Belgische regering omdat ze als deserteurs werden beschouwd (nu nog steeds, trouwens, officieel). Hun zorgen, het gebrek aan privacy en de ongezonde leefomgeving stonden echter in de schaduw van een nog groter probleem: de leegheid, de verveling. Vijftienduizend mannen die op elkaars lip

zaten, Vlamingen en Walen, gewone soldaten en officieren, dat zou eerder vroeg dan laat tot problemen leiden. Dat besefte ook de Nederlandse kampleiding die daarom al snel activiteiten liet ontwikkelen op het gebied van sport, cultuur, scholing en werk. Belgische en Nederlandse steuncomités en particulieren zetten zich daarvoor in.

Bij de oprichting van het barakkencomplex had men ook plannen gemaakt voor een bioscoop en een theater. De totstandkoming hiervan werd op 15 mei 1916 beschreven in het eerste nummer van *Inter-Nos-Revue*, het officiële kampblad dat in eigen beheer werd gedrukt:

Op een zonnige morgen [...] is men met het bouwen der reusachtige cantines begonnen. In één dier reusachtige cantines is een schutstel geplaatst geworden. Het kleinste afgesloten deel zou schouwburg en tevens bioscoop worden.

De Kampschouwburg had 500 zit- en 700 staanplaatsen. De ook in het kamp verblijvende advocaat en latere politicus Henri Picard geeft in zijn uitgebreide en enorm gedetailleerde dagboek (bewaard in zijn archief in het Letterenhuis) een impressie van het interieur bij een voorstelling:

Naar de kampzijde is het toneel, met omlisping van vazen en bloemen en een bruin gordijn. Voor de scène een grote muziekbak waar de Hollandsche Kampharmonie had plaatsgenomen. Ik vond plaats op de eerste rij; nevens onze rij stoelen is er een soort van afgesloten gedeelte waar officieren en burgers van de stad gezeten waren [...]. Het kamporkest speelde na elk bedrijf ook de *Tipperarie*.

Vanaf het begin waren er twee toneelgezelschappen aan de Kampschouwburg verbonden, een Vlaams en een Waals. Zij verzorgden om de beurt om de acht dagen een voorstelling. De overige avonden werden gevuld met bioscoopvertoningen, voordrachten of bokswedstrijden.

Op 15 februari 1915 werd er voor de eerste maal in de Kampschouwburg een voorstelling gegeven door het Vlaamse gezelschap, de Toneelgroep Verlinde. Op het programma stond *Jean Marie*, een muziekdrama in één bedrijf van Willem Verbeeck.

Bij de programmering van de toneelstukken werd gestreefd naar kwaliteit, want de geestelijke verheffing van het publiek was een belangrijk

motief. Men aarzde niet om opera's als *Tosca*, *La Bohème* en *Carmen* op te voeren, en toneelstukken als *Het kind van Herman Heyermans*, *Bietje van Maurits Sabbe* en *Siska van Rozemaal van Hippoliet van Peene*, die men in het kampblad als 'Vlaamse brokskens kunst' bestempelde. Toen de groep meer ingespeeld raakte, waagde men zich zelfs aan *Freuleken van Herman Roelvink* - dat echter volgens *Inter-Nos-Revue* door een groot deel van het publiek niet of verkeerd werd begrepen.

De programmering zorgde dikwijls voor discussies. Vooral kluchten, blijspelen en revues vielen bij het publiek in de smaak - er was voor de rest immers weinig reden tot lachen in het kamp. Hoe langer de oorlog duurde, hoe minder men naar drama verlangde, want 'iedereen was nu zelf een acteur in het treurspel van de werkelijkheid', aldus *Inter-Nos-Revue*. Ook volkstoneel van het genre *De gebroeders Degrave* en *Deserteur van Van Cauwenberghe* of *Robert en Bertrand van Gustav Raeder* had veel succes. Het kampblad betreurde deze 'toegevingen aan de smaak van het volk'. Daarbij werden vooral de overdreven mise-en-scènes, overtuigige danspartijen en het gebruik van populaire liedjes die de aandacht van het echte toneelspel afleidde, op de korrel genomen.

De gebroeders Degrave werd na de uitvoering met de grond gelijk gemaakt. *Inter-Nos-Revue* citeerde uitvoerig theatercriticus André de Ridder in het blad *De kroniek*:

Maar was dat export uit België van het bedenkelijk fabricaat van den heer Cauwenberg [sic], [...] was dat import in Nederland wel heelmaal van noode? 't Zou een goed teken zijn, zoo Holland zelf dergelijke fabricaten nog niet bezat; maar of die industrie hier moet aange-moedigd worden?

De kamprecensent merkte nog op dat de voorstelling weinig publiek trok in verhouding tot de reclame die ervoor werd gemaakt (zoals twee verschillende affiches). Hij vond bovendien dat de vertolkers te goed hadden gespeeld, te veel moeite hadden gedaan om 'dien draak' in leven te houden.

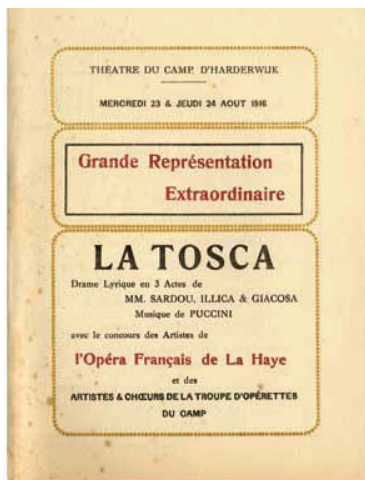
De spelkwaliteiten van de acteurs waren nochtans in de beginperiode vaak onderhevig aan kritiek geweest. Nu had Jos (Jef) Verlinden, de leider van de Vlaamse toneelgroep, ook geen makkelijke taak. Hijzelf was een geoefend acteur, verbonden aan de Koninklijke Nederlandse Schouwburg van Antwerpen, en werd bijgestaan door zijn vrouw Germaine Loosveldt. Kampschouwburg Harderwijk was overigens de enige in zijn soort waar

Affiche met een beroemde scène uit *De gebroeders Degrave*.

vrouwelijke actrices vanaf het begin werden toegelaten door de kampeleiding, wat de authenticiteit van het toneelspel zeker ten goede kwam. Elders diende men zich te behelpen met travesties. Soms speelden er Belgische of Nederlandse gastacteurs of -actrices mee, maar de meeste vaste leden van de toneelgroep waren beginners aan wie dikwijls, naast de nodige vak-kennis, ook nog een degelijke Nederlandse uitspraak moest worden bijgebracht. Dankzij de inspanningen van Verlinden verbeterde het spelniveau zienderogen en werden de kritieken steeds lovender.

In het derde jaar van haar bestaan kreeg de toneelgroep van de kampoverheid de opdracht om een tournee te maken langs Nederlandse kazernes en stadsschouw-burgen. Van 5 april tot 8 mei 1918 verzorgde het ge-zelschap dertien voorstellingen in onder meer Gouda, Leiden, Maastricht en Roermond. Meestal werd Fientje Beulemans van de Brusselse toneelschrijvers François Fonson en Fernand Wicheler opgevoerd: een (oor-spronkelijk in het Frans geschreven) razend populair toneelstuk dat ook in het kamp maar liefst 25 keer op het programma stond. In totaal verzorgde Toneelgroep Verlinden tijdens de oorlogsjaren 203 voorstellingen. Uiteraard was er in Kamp Harderwijk ook een Waalse toneelgroep. Die stond onder leiding van Henry de Névy, acteur van het Théâtre Réjane de Paris. Deze Troupe de la Comédie Française trad vaak op buiten Harderwijk, in Amsterdam, Rotterdam of Den Haag. Het gebeurde meermaals dat Vlamingen en Walen sa-men op het toneel stonden, vooral bij operette-revues (het affiche Houd vol... Jusq'au bout geeft daar een mooi voorbeeld van). Ook Verlinden en Loosveldt traden soms op met het anderstalige gezelschap. Muziek nam in het kampleven een belangrijke plaats

Het kamporkest speelde na elk bedrijf ook de Tipperarie.

in. Er was het door Verlinden opgerichte Vlaamsch Operetten-Gezelschap én je had La Troupe d'Opérettes Françaises. Het Belgenkamp in Harderwijk beschikte over een eigen fanfare en een harmonie, elk met 110 leden, en over een symfonicorkest onder leiding van Jacques Polfiet met 87 musici. De instrumenten werden bekostigd door het Harderwijkse Algemeen Comité tot Ontwikkeling en Ontspanning. Ten slotte was er een Vlaams en een Waals koor. De Kampschouwburg wekte in het begin veel scheve blikken bij de Harderwijkse. In het saai, gereformeerde stadje was geen bioscoop en een (culturele) activiteit op zondag (anders dan de kerkgang) was uit den boze. In het Belgenkamp daarentegen kon alles - of toch bijna. Na de oorlog zag Harderwijk de Belgen met lede ogen vertrekken. Het kamp had leven in de brouwerij gebracht en daar had de schouwburg zeker zijn steentje toe bijgedragen.